

MANIFEST:

Het Nederlands landbouwakkoord gaat verder dan Nederland: bied duurzame boeren en consumenten wereldwijd perspectief

In Nederland spreken de overheid, boerenorganisaties, ketenpartijen en natuur- en milieuorganisaties over het Landbouwakkoord. Dat akkoord richt zich op de landbouwsector in Nederland, terwijl ons land door onze agrarische handelspositie en productie en consumptie nauw verbonden is met het buitenland. Daarna volgt een internationale strategie duurzame landbouw. Een flinke hervorming van de landbouw en het voedselproductie systeem, waar Nederland niet alleen in eigen land maar ook in internationaal verband deel van uitmaakt, is dringend nodig, vinden ondergetekende organisaties. Hoe die hervorming eruit zou kunnen zien, zetten wij - een collectief van Nederlandse en internationale maatschappelijke organisaties, landbouworganisaties en -bedrijven, milieuorganisaties en wetenschappers - uiteen in dit manifest.

De landbouw is in beweging, in Nederland, in de EU, maar ook in minder rijke landen in Afrika, Azië en Latijns Amerika. Het huidige landbouwmodel loopt tegen haar grenzen aan, zowel in Nederland als daarbuiten. De productie van, en handel in landbouwgoederen leidt tot aantasting van vitale ecosystemen en biodiversiteit, landroof, bedreiging van bestaanszekerheid en recht op voedsel, klimaatverandering en gezondheidsproblemen. Zo is de intensieve landbouwsector verantwoordelijk voor [80% van de wereldwijde ontbossing](#), [37% van de broeikasgasuitstoot](#), en [de belangrijkste oorzaak van biodiversiteitsverlies](#). Ook Nederland heeft hier een aandeel in: het Nederlandse intensieve veehouderij model levert niet alleen een grote bijdrage aan de uitstoot van zowel stikstof als broeikasgassen, het legt ook [beslag op gigantische hoeveelheden land elders in de wereld, door de import van veevoer](#). Boeren en consumenten die zien hoe het anders kan, willen zeggenschap in het voedselsysteem. Maar die stem wordt nauwelijks gehoord, doordat de macht in de landbouwketen in handen is gekomen van een klein aantal partijen: leveranciers van zaden, pesticiden, kunstmest en veevoer, de retailers en handelaren in bulkproducten zoals graan, en hun financiers.

Een omslag in het landbouw- en voedselsysteem is urgent, en gelukkig ook mogelijk! Nu het nationale debat over voedsel, landbouw en duurzame ontwikkeling in het middelpunt van de belangstelling staat, is het zaak om het ijzer te smeden als het heet is: een transitie in gang zetten naar een voedselsysteem dat mensen zowel in Nederland als buiten onze grenzen, perspectief en welzijn garandeert. Een voedselsysteem met oog voor de positie van boeren en boerinnen wereldwijd, dat zorgt voor eerlijke prijzen, voedselzekerheid voor iedereen en een betere verdeling van macht. Een systeem waar voedselproductie weer binnen de ecologische draagkracht van de aarde plaatsvindt, en waar zeggenschap, inspraak en handelingsvermogen van boeren en consumenten wordt vergroot door korte ketens als uitgangspunt te nemen. Een transitie die landbouw terugbrengt tot de kern van voedselsoevereiniteit: gezond en betaalbaar voedsel voor iedereen! Koplopers en pioniers in de duurzame landbouw in Nederland en elders laten al zien dat het kan. Hun kennis, ervaring en toekomstvisie moeten centraal komen te staan in het vormgeven van die transitie.

Net zoals in Nederland, bestaan in het mondiale Zuiden al tal van duurzame voedselinitiatieven. De [ontwikkeling van lokale voedselmarkten heeft echter ernstig te lijden onder de import van goedkoper Westers voedsel](#). Duurzame initiatieven van boeren en boerinnen komen in de knel doordat het meest vruchtbare land en schaarse waterbronnen vooral worden ingezet voor de productie van exportgerichte bulkproducten zoals soja, palmolie en bloemen, waardoor minder (goede) grond beschikbaar is voor kleinschalige boeren en vrouwen - die de grootste voedselproducenten zijn in het mondiale Zuiden. Het Westen, daarentegen, geniet dankzij deze lange ketens en gunstige handelsafspraken het hele jaar door van rozen en avocado's, of verwerkt soja en palmolie in veevoer, shampoo of biobrandstof. Niet alleen in het mondiale Zuiden, maar ook in Nederland krijgen boeren die zich richten op duurzame voedselproductie amper een goede beloning en faciliteert wet- en regelgeving hun verdienmodel onvoldoende.

Daarom roepen we het kabinet op om de landbouw vanuit een systeemperspectief te bekijken en te hervormen. In een sterk geglobaliseerde wereld betekent dit: ook de Nederlandse rol als handelaar in en consument van voedsel- en landbouwproducten kritisch onder de loep nemen en het beslag dat Nederland legt op natuurlijke hulpbronnen elders in de wereld, verkleinen. Dat kan ten eerste door in het *nationale* landbouwakkoord te benadrukken dat Nederland ook buiten zijn grenzen de transitie naar een duurzaam en eerlijk voedselsysteem kan versnellen. Ten tweede door een *internationale* duurzame landbouwstrategie te ontwikkelen die het versterken van de lokale voedselzekerheid en de gezondheid van ecosystemen in het mondiale Zuiden op de eerste plaats zet en Nederlandse agrarische handelsbelangen op de tweede. Zo voorkomen we dat vooruitgang vanuit ontwikkelingssamenwerking, zoals het herstel van ecosystemen en de opbouw van lokale voedselmarkten, teniet wordt gedaan door activiteiten van onze bedrijven. Ook zorgen we ervoor dat het versterken en benutten van lokale kennis de basis vormt van de ontwikkeling van lokale markten, aangevuld met kennis en kunde uit andere landen zoals Nederland.

Het is de hoogste tijd dat we ons kapitaal, onze kennis en onze wijdvertakte netwerken, inzetten voor voedselsystemen die voedselsoevereiniteit, voedselzekerheid, welzijn en gezondheid centraal stellen, boeren en consumenten zeggenschap geven, een eerlijk verdienmodel mogelijk maken en de grenzen van onze planeet respecteren. Deze ambitie is haalbaar. We nodigen het kabinet dan ook uit om als hoogste bestuursorgaan van een leidend landbouw- en handelsland als Nederland, toekomstgericht landbouwbeleid te omarmen en de rest van de wereld daarin mee te nemen. Goed voorbeeld doet goed volgen.

Ons voorstel aan minister Adema en minister Schreinemacher is daarom:

1. Zorg ervoor dat het nationaal landbouwakkoord zowel voor boeren binnen als buiten Nederland werkt. Waarborg dat de afspraken van het landbouwakkoord geen negatieve impact hebben op de lokale voedselzekerheid in landen in het mondiale Zuiden.
2. Geef de reductie van de Nederlandse ecologische voetafdruk een centrale plek in het landbouwakkoord.
3. Voer landbouwbeleid dat genderresponsief is en niemand achterlaat, in lijn met de Nederlandse doelstelling om Feministisch Buitenlandbeleid te voeren. Doe dit door landrechten voor vrouwen te promoten en te beschermen en geef vrouwen ook een plaats aan tafel bij het ontwerpen van een duurzame en eerlijke voedseltransitie.
4. Creëer via eerlijke en duurzame handelsverdragen een gelijk speelveld voor Nederlandse boeren; bescherm ze tegen de import van goedkoop, tegen lagere milieustandaarden geproduceerd voedsel, zoals vlees uit bijvoorbeeld Latijns-Amerika (via het EU-Mercosur verdrag).
5. Garandeer via eerlijke en duurzame handelsverdragen dat de export van Nederlandse/ Europese producten de marktontwikkeling in landen in Afrika, Azië en Latijns Amerika niet langer schaadt.
6. Schaal de import af van agrarische grondstoffen met een enorme ecologische voetafdruk die niet voor directe consumptie bedoeld zijn - zoals soja voor veevoer en palmolie voor biobrandstof - als het ten koste gaat van de productie van voedsel op de plekken waar deze producten vandaan komen. Stop de import als blijkt dat de productie aantoonbaar tot ontbossing of anderszins destructie van de leefomgeving leidt.
7. Geef prioriteit aan de ontwikkeling van robuuste lokale voedselmarkten in het mondiale Zuiden en maak het Nederlandse handelsbeleid daarop gericht. Zorg ervoor dat het nieuwe internationale landbouwbeleid inzet op de ontwikkeling van korte voedselketens waar het kan. Zorg dat het beleid de kleinschalige voedselproducenten ten goede komt, en laat het aansluiten bij hun kennis, lokale productie- en consumptiepatronen en behoeften. Doe dit door vraaggestuurde kennisuitwisseling en landbouwkundig onderzoek te promoten, agro-ecologische productieprincipes te bevorderen en toegang tot productiemiddelen zoals krediet, kennis, meststoffen en markten te verbeteren.
8. Prioriteer financiering die gericht is op het economisch en klimaat-weerbaarder maken van lokale voedselproductie systemen in landen in het mondiale Zuiden. Bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking gelden, handel- en investeringsbudgetten en het RVO instrumentarium terecht komen bij kleinschalige boeren die vaak al duurzaam werken, bij voedselproductie die de lokale markt versterkt, of bij initiatieven die plantaardige eiwitproductie en -consumptie promoten. Laat investeringen in internationale ketens hier dienend aan zijn. Zorg er ook voor dat deze financiering terechtkomt bij degenen die nu vaak geen toegang tot financiering hebben, zoals kleinschalige boerinnen in het mondiale Zuiden.

Contactpersonen:

Karin van Boxtel, Both ENDS, k.vanboxtel@bothends.org

Nout van der Vaart, Oxfam Novib, nout.vandervaart@oxfamnovib.nl

Ondertekenaars:

Organisaties

ActionAid Nederland

Aim Trust India

Asian NGO Coalition for Agrarian Reform and Rural Development

Associação Nacional de Extensão Rural - AENA (Mozambique)

ASPPUK (Indonesië)

Avalon

Biodynamische Vereniging

Both ENDS

CARE Nederland

Caring Farmers

Cordaid

CSA Netwerk

Eosta

ESAFF Uganda

Farmer and Nature Net Association - FNN (Cambodja)

Feedback EU

Federatie Agro-ecologische Boeren

Foodwatch

Handel Anders!- coalitie

ItforChange (India)

IUCN Nederland

Land van Ons

Lembaga Bantuan Hukum ANGSANA (Indonesië)

Lembaga Bentang Alam Hijau (Indonesië)

Max Foundation

Milieudefensie

Millennium Community Development Initiatives - MCDI (Kenia)

Natural Livestock Farming Foundation (NLF)

Natuur & Milieu

Non-Timber Forest Products – Exchange Programme - NTFP-EP (Asia)

Nordic Maize Breeding

Oxfam Novib

Pelum Kenya

Persatuan Pemangkin Kesedaran Sosial – PEMANGKIN (Maleisië)

Plenty Food Nederland

Save the Children

Secrétariat permanent des organisations non gouvernementales – SPONG (Burkina Faso)

SDG Nederland

Slow Food Nederland

SNV

Social Enterprise Development – SEND (Ghana)

South Asia Alliance for Poverty Eradication SAAPE – (Nepal)

Stichting Demeter

Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen – SOMO

Stichting Voedselbosbouw

StoereVrouwen

Sustainable Development Institute - SDI (Liberia)

The Hunger Project

The NGO Forum on Cambodia

The Rainforest Resources and Development Centre – RRDC (Nigeria)

Toekomstboeren

Transitiecoalitie Voedsel

Transnational Institute – TNI

Voedsel Anders NL

WECF

Wereld Natuur Fonds

Werkgroep Voedselrechtvaardigheid

WO=MEN

Woord en Daad

World Vision

ZOA

Academici

Agrarian Food and Environmental Studies, the International Institute of Social Studies (ISS) of Erasmus University
Rotterdam

Civic Innovation (CI) Research Group, the International Institute of Social Studies of Erasmus University Rotterdam (ISS),
Karin Astrid Siegmann, Associate Professor

Dr. Bram van Helvoirt, Professorship Future Food Systems, HAS green academy, Den Bosch

Dr. ir. Gemma van der Haar, Sociology of Development and Change Group (WUR) en co-chair LANDac

Prof. dr. Coen Ritsema, Professor and Chair Soil Physics and Land Management Group (WUR)

Prof. dr. ir. Bram Buscher, Professor and Chair of the Sociology of Development and Change group (WUR)

Prof. dr. ir. Han van Dijk, Personal chair, Sociology of Development and Change Group (WUR)

Prof. dr. Ruerd Ruben, Emeritus Hoogleraar Impact Assessment for Food Systems (WUR); member supervisory board
Netherlands Food Partnership (NFP)

Prof. dr. Violette Geissen, Professor Soil Physics and Land Management Group (WUR)

Prof. dr. ir. Han Wiskerke, Professor and Chair of Rural Sociology (WUR)

Radboud Centre for Sustainability Challenges, Radboud Universiteit, Nijmegen

Synergizing Sustainability Project, Radboud Universiteit, Nijmegen

Persoonlijke motivaties van de ondertekenaars:

Bert van Ruitenbeek, Stichting Demeter:

'Biologisch dynamische landbouw gaat in essentie over het creëren van een levende landbouwcultuur. Plaatsgebonden in verbinding met de aarde, de planten, de dieren, de mensen in de omgeving en het landschap. Zonder chemie. Met zo veel mogelijk lokale afzet en zo min mogelijk afhankelijkheid van inputs vanuit de agro industrie. Nederland heeft een verantwoordelijkheid om de landbouw in dat brede internationale perspectief te bezien en voedselzekerheid op lokaal niveau overal in de wereld te stimuleren. Daarom steunen wij dit manifest'

Eva Lia Colombo, WO=MEN:

'WO=MEN Dutch Gender Platform vindt het essentieel dat het Nederlandse landbouwbeleid genderresponsief is en niemand achterlaat - in het bijzonder vrouwen en meisjes in al hun diversiteit -, in lijn met de Nederlandse doelstelling om Feministisch Buitenlandbeleid te voeren'

Violet Matiru, MCDI Kenya:

'We see the Netherlands applying double standards. They want to increase food security here, but at the same time they promote trade that does not benefit farmers and consumers in Kenya. A good example is the flower sector, in which the Netherlands is a leading actor. In a country like Kenya, where people are dying of hunger, flowers are being produced on a large scale that are non-edible and do not contribute to food security'

Kirsten Haanraads, WNF:

'Natuur en landbouw zijn nauw met elkaar verbonden. Die verbondenheid kun je benutten waardoor natuur en landbouw elkaar niet tegenwerken, maar versterken. Nederland speelt een belangrijke rol in het wereldwijde voedselsysteem en kan hieraan dus een grote bijdrage leveren'

Anke Bakker, Foodwatch Nederland:

'We moeten dringend toe naar een eerlijk landbouwbeleid dat goed is voor boer, dier, consument en het milieu, zowel in Nederland als elders in de wereld. Daarom ondertekent Foodwatch dit manifest'

Maarten van Nieuw Amerongen, Woord en Daad:

'Boeren in Nederland én het mondiale Zuiden zijn onderdeel van hetzelfde mondiale voedselproductiesysteem en lopen tegen vergelijkbare problemen aan. Laat het Landbouwakkoord bijdragen aan een gelijkere verdeling van inkomen, kennis en macht in de sector'

Nelleke Don, Slow Food Nederland:

'Nederland moet zijn rol in het internationale voedselsysteem veranderen, zodat het voor iederéén 'good, clean & fair' wordt'

Tessa Terpstra, Save the Children: ‘

Het Nederlandse landbouwbeleid moet rekening houden met de effecten die het heeft op kinderen wereldwijd – juist kinderen worden het hardst getroffen als lokale voedselproductie door import van niet duurzaam verbouwd voedsel uit westerse landen verstoord wordt. Kinderen zijn de dupe als gezinnen hun duurzame landbouwproducten niet kunnen verkopen doordat ze door goedkopere producten uit Nederland verdrongen worden. Er blijft dan te weinig geld voor onderwijs over en er is meer risico op kinderarbeid. Bovendien leidt de stress, die kinderen ervaren als hun familie het moeilijk heeft, tot mentale gezondheidsproblemen’

Maria Inckmann van Gaalen, Biodynamische Vereniging:

‘Écht gezonde landbouw gaat uit van lokale kringlopen, met voer van dichtbij en veel aandacht voor biodiversiteit – dat geldt voor Nederland, maar ook voor de landen die nu ‘ons’ veevoer verbouwen’

Janneke Hoekstra, Land van Ons:

‘Stop met importeren van veevoer; dat mes snijdt aan twee kanten: minder vraag naar gewassen uit andere landen en continenten dus minder ontbossing én krimp van de intensieve veeteelt’

Andrew Adem, ESAFF Uganda:

‘We know that the Netherlands is the world's second-largest exporter of agricultural products and is partnering with many governments, especially in the global south in agriculture and food. Because of that major global influence, the Netherlands should support an agricultural development model that promotes climate justice, enables local food producers and the development of local markets, and that reduces inequality worldwide’

Guus Geurts, Werkgroep Voedselrechtvaardigheid & kernteam Voedsel Anders NL:

‘Zowel voor boeren in Nederland en de EU als in het Mondiale Zuiden is het hoognodig dat afscheid wordt genomen van de huidige neoliberale WTO regels, en het daarop afgestemde Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid drastisch wordt hervormd. Herinvoering van EU- en mondiale marktregulering kan zowel zorgen voor eerlijke prijzen aan boeren voor milieuvriendelijkere producten, als aan het stoppen van dumping en vermindering van het beslag op schaarse natuurlijke hulpbronnen in het Mondiale Zuiden’

Hilke Jansen, The Hunger Project:

‘De impact van de Nederlandse landbouw op de rest van de wereld is groot: in positieve zin - door onze kennis en kunde- maar helaas ook negatief door een té grote voetafdruk op de natuur en voedselzekerheid. The Hunger Project denkt dat dat anders moet en dat kan met de 8 concrete stappen in dit manifest’

Paul van den Berg, Cordaid:

'Landbouwsystemen zijn verantwoordelijk voor ongeveer 1/3 van de mondiale uitstoot van broeikasgassen, wat ongekend lange droogteperiodes, overstromingen, zeespiegelstijging en verzilting veroorzaakt. Kleinschalige boeren in de Hoorn van Afrika, de Sahel, Afghanistan, Bangladesh en andere lage-inkomenslanden vangen hier de grootste klappen van op. Nederland draagt als een van de grootste exporteurs van landbouwproducten in niet geringe mate bij aan deze problematiek'

Juan Lovera, HandelAnders!:

'Het kabinet kan door gehoor te geven aan dit manifest een belangrijke stap zetten in de richting van wereldwijde beleidscoherentie, zowel op het gebied van landbouw, handel en klimaat'

Volkert Engelsman, EOSTA:

'De wereld kunnen voeden is een kwestie van een eerlijkere welvaartsverdeling; die wordt er niet beter op als we de derde (en tweede) wereld nog afhankelijker maken van eerste wereld kunstmest en bestrijdingsmiddelen leveranciers die parasiteren op bodemvruchtbaarheid en biodiversiteit en daarmee op de welvaart van lokale boeren'

Nout van der Vaart, Oxfam Novib:

'De Nederlandse landbouw en onze rol in het wereldwijde voedselsysteem hebben een enorme impact op boeren, het klimaat, voedselzekerheid, marktontwikkeling en milieu in het mondiale Zuiden'

Karin van Boxtel, Both ENDS:

'Boeren in veel landen buiten Europa ondervinden de gevolgen van handelsverdragen tussen Nederland of de EU en hun land, waarin clausules zijn opgenomen waarin het gebruik van en de handel in inheemse zaden aan banden wordt gelegd. Kleinschalige boeren worden zo beperkt in hun mogelijkheden om zelf plant- en pootgoed aan te passen aan snel veranderende weersomstandigheden, en voor voldoende voedsel te zorgen'